

ВПЛИВ ТРАНСГЕНЕРАЦІЇ НА МЕХАНІЗМИ КУЛЬТУРОГЕНЕЗУ, КУЛЬТУРНУ СПАДКОЄМНІСТЬ ТА КУЛЬТУРНУ ІДЕНТИФІКАЦІЮ

П.А. Мартиненко,

Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України

martynenkora@gmail.com

Науковий керівник: кандидат психологічних наук, доцент В.Є. Луньов

На початку ХХ-го століття ми сміливо вели розмову про Глобальний Світ, щонайменше пост-національній Світ, і далеко відходили від концепції Національних держав. Події останніх місяців пов'язані із пандемією вірусу COVID-19 означили нову тенденцію, що має перспективу стати Світовим порядком, а отже потребує усестороннього вивчення і осмислення. Перш за все мова йде про сегментування Глобального Світу на Національні держави у своїх кордонах, обмеження пересування людей між державами, різке зниження інтенсивності торгівельно-економічних відносин і розрив налагоджених технологічних ланцюгів. У цей кризовий період Національна держава проявляється як кристалічна решітка об'єднуюча громадян у спільноту перед викликом Світового масштабу. Очевидно, проект Глобального Світу виявився неспроможним створити дієву систему взаємодопомоги. Медицина, освіта, соціальне забезпечення громадян, які ще вчора ідентифікували себе із «Громадянами Світу», тепер покладено на плечі Національних держав. Нашу увагу привертає саме ця зміна у соціальному житті великих людських об'єднань – перехід від Глобальних об'єднань до Національних спільнот у середині яких ми очікуємо активізацію процесів культурогенезу, поновлення проблеми культури спадкоємності та набуття нових ознак процесами культурної ідентифікації. Саме у таких умовах найбільшої виразності набувають прояви ознак травматичних змін ідентичності які мали місце раніше і безсвідомо передавались між поколіннями завдяки процесам трансгенерації.

Коротко окресливши предмет і об'єкт нашої наукової розвідки зупинимось на методі завдяки якому ми зробимо спробу дослідження, а саме –

етнокультурній психології. Формування етнокультурної психології відбулося досить пізно, часто, за рахунок запозичення напрацювань із етнографії, антропології, культурології, філософії, психології та інших наукових дисциплін які були на більш високому рівня розроблення. Для уникнення методологічного хаосу приймемо структурування підходів за напрямками: крос-культурна психологія, психологічна антропологія, культурна психологія, індигенна психологія.

«Батьків і Батьківщину не обирають» – цей вислів знайомий кожному. Виростаючи у будь-якому місці Світу люди навчаються діяти, відчувати і розуміти оточуючий світ, орієнтуючись на бажання попереднього покоління – батьків. Прикладом класичного підходу до вивчення особистості в культурі можна назвати психолого-антропологічний підхід Рут Бенедикт [3], вона не прагнула провести чітке розмежування понять соціокультурної системи та особистості як системи, її більше цікавило питання про психологічну відповідність індивідів (членів певної культури) та структурних елементів цієї культури. Рут Бенедикт говорила про незвичну пластичність людської природи: соціальне і культурне середовище фактично ліпить із особистості все, що йому до вподоби, особистість стає частиною культури. Вона показала, що елементи культури змінюють своє значення під впливом основної теми – етосу культури і що вони стають частиною єдиної культурної конфігурації.

Слід зазначити, що концепт «покоління», або «генерації» як соціального феномену вивчалася в позитивістській традиції (О. Конт, Г. Спенсер, Дж. С. Мілль) і романтико-історичній школі (В. Дільтей). В той же час синтетичну, всеосяжну теорію поколінь і їх динаміки запропонував К. Мангейм.

Відомо, що людина як соціальна істота формується в системі соціальних відносин, під впливом культурно-історичного середовища, інтеріоризації цінностей, перетворюючи їх в реальність власного внутрішнього світу (Б. Ананьєв, Л. Виготський, М. Мясіщев, С. Рубінштейн). Формування індивідів певної групи поколінь, забезпечують загальні механізми їх

соціалізації та ідентичність соціально-історичного досвіду, наслідком чого є схожість ряду світоглядних і особистісних характеристик, а також поведінкових проявів.

Е. Шираєв і Д. Леві сформулювали концепцію, згідно якої спосіб, яким людина навчається взаємодіяти зі світом через почуття та ідеї, впливає на те, які дії будуть їм властиві. Їхні дії, своєю чергою, формують їхні думки, потреби, емоції [4]. Поняття культури найбільш універсально можна визначити як спосіб буття, те яким чином представники певної спільноти діють. Завданням етнокультурної психології є визначення та опис першоджерел, детермінант виникнення того чи іншого способу буття, власне культури. На сьогоднішній день культурну психологію визначають як споріднену дисципліну до культурної антропології. Як стверджує І. Данилюк із співавторами американський дослідник Р. Шведер був першим, хто запропонував розуміти під культурною психологією не під дисципліну психологічної антропології, а нову дисципліну. Культурна психологія не бажає розуміти психіку як універсально функціонуючий пристрій, а бачить її такою, що «складається із специфічних ділянок, і такою, що творить себе у відповідь на стимули; вона не може бути відокремленою від культурно різних інтенціональних світів, які історично змінюються і в яких вона відіграє творчу роль» [5]. Її цікавить не психічна єдність людського роду, а етнічні відмінності в розумі, емоціях тощо. Р. Шведер звертав увагу як на контекст і змістову специфіку людської діяльності, так і на важливість символічного опосередкування. «Не існує жодного окремого самостійного соціокультурного середовища, незалежного від людських способів добування з нього смислів і можливостей; будь-яка людина віднаходить свою суб'єктивність та індивідуальне психічне життя шляхом добування смислів і можливостей із соціокультурного середовища та їх використання» [5].

Культурна психологія є насамперед культурно центричною психологією, яка припускає, що психіка людини формується в суворій залежності від соціокультурного середовища, і що не існує жодного центрального механізму,

який не залежав би від культурного середовища, в якому він функціонує. Те, що називають центральним механізмом, процесором, є породженням самого цього культурного середовища.

Джейн Міллер розглядає культурну психологію як міждисциплінарну галузь, яка має історичне коріння в антропології, психології та лінгвістиці, водночас часто вони знаходяться у тих галузях Дисциплін, які вважалися периферійними або навіть були забуті. На думку дослідниці, культурна психологія може бути зрозуміла як підстава і рух до майбутньої глобальної теорії. Міллер виокремлює теоретичні засади, характерні для культурної психології в цілому:

- 1) увага до індивідуальної суб'єктивності;
- 2) нередукційне уявлення про взаємозв'язки між культурою, психологією і досвідом;
- 3) уявлення про нерозривну єдність культури і психіки;
- 4) визнання необхідності культурного розмаїття психологій;
- 5) увага до проблем комунікації та інтеракції.

Повертаючись до трансгенераційної проблематики та дослідження проблем політичного дискурсу зацентруємо увагу на тезі С. Анохіна про те, що саме у XIX ст. поняття покоління вперше стало предметом теоретичного аналізу в соціальному знанні поза сімейно-генеалогічного контексту як соціально-історичне явище. Численні аспекти теми політичного впливу поколінь отримали своє висвітлення в контексті проблем соціально-політичної стратифікації, конфлікту тощо. Відомо, що Д.С. Міль всі історичні зміни прямо або побічно пов'язує зі зміною поколінь. На його думку, міра впливу минулих поколінь – один з головних чинників соціальної еволюції. З огляду на ці положення ми припускаємо трансгенераційний механізм соціальної еволюції.

С. Анохін зазначає, що саме Ж. Дромель виділяє поняття політичного покоління. За «законом поколінь» Дромеля панування одного покоління триває 16 років, після чого влада переходить до наступного покоління. Протягом цього терміну наступне покоління завершує своє політичне утворення і починає

критику попередників; соціальний ідеал нового покоління вище і в якихось відносинах протистоїть ідеалу попередника. А. Курно акцентує увагу на спадкоємності поколінь. С. Анохін цікаво аргументує, що в суспільстві всі вікові групи є перемішаними, і всі переходи поступовими; покоління, тому, співіснують і взаємодіють. Слід також згадати про позицію Г. Рюмеліна вводить кількісне поняття протяжності покоління, визначаючи його як середню вікову різницю між батьками і дітьми в даний період, протяжність покоління не однакова в різних країнах і залежить від середньої тривалості життя, народжуваності та інших факторів. А це впливає на темп історичних змін. Власне темп історичних змін може складати окремий об'єкт трансгенераційного процесу.

В дослідженні трансгенераційної проблематики особливого сенсу набуває застосування компаративістського аналізу, соціального конструктивізму, регресивно-прогресивної методології П. Рікера та тезаурусного підходу до феноменології трансгенерації. Зокрема використання теорії соціального конструкціонізму П. Бергера, Т. Лукмана дозволило Є. Сидорову встановити специфіку процесу становлення особистості в контексті її взаємин з медіаторами досвіду - первинними і вторинними «значущими іншими». Такий підхід забезпечує розуміння процесу взаємодії людини і середовища як активного конструювання реальності «з себе», тобто як процес екстерналізації досвіду, що на нашу думку є достатньо обґрунтованим.

Щодо регресивно-прогресивної методології трансгенераційних досліджень стало можливим трактувати соціокультурні уявлення (символи, теорії) як одночасно пояснювальні і конститутивні елементи реальності [1]. Даний метод був застосований Є. Сидоровим щодо аналізу теоретичних, міфологічних і релігійних уявлень, а також в аналізі творів мистецтва, що розкривають смислові конотації трансгенераційної конфліктності.

Важливою тезою цитованого дослідження є також інтерпретація феномену трансгенерації як концептуального феномена соціальної реальності, що

фіксується в рамках певного семантичного поля, зокрема на рівні конструктів, уявлень, що структурують соціальний простір особистості.

Наша авторська позиція полягає в розумінні того, що трансгенерація є механізмом культурогенезу і потребує свого розгляду поза звичним для неї предметом досліджень психології сім'ї, у іншій царині – психології великих людських об'єднань. В такому контексті нам імпонує методологія дослідження Н. Яричева [2], яка передбачає «філософсько-історичний та системний підходи, що розкривають еволюцію, зміст і розвиток культури як суспільного феномену». В такому контексті трансгенерація представлена міжпоколінним відтворенням заснованим на неусвідомлюваних механізмах наслідування та ідентифікації. Відтак феномен трансгенерації має динамічний механізм конфлікту. Тому, осмислення соціокультурної характеристики відносин в системі поколінь, в тому числі дослідження складних відносин у середині спільнот громадян та з іншими об'єднаннями, усвідомлення ними існуючих та набуття нових ідентичностей являє собою актуальне дослідницьке завдання, що вимагає свого вирішення.

Література

1. Сидоров Е. С. Межпоколенческая конфликтность как феномен и представление: социально-философский анализ. : дис. канд. / Сидоров Е. С. – Красноярск, 2014.
2. Ярычев Н.У. Межпоколенческие отношения и конфликты в традиционной культуре чеченцев. : дис. канд. / Ярычева Н. У. – Белгород, 2007.
3. Benedict R. Pattern of culture. Boston: Houghton Mifflin co., 1989. XXIV, 291p. Перевод: С.В. Карпушиной, Е.М. Лазаревой. – Режим доступу: <https://cyberleninka.ru/article/n/modeli-kultury>
4. Shiraev E. & Levy D. Cross-cultural psychology: Critical thinking and contemporary applications. New York: Routledge. – Режим доступу: https://gsep.pepperdine.edu/content/faculty/levy_cross_cultural_psychology.pdf
5. Shweder R. & LeVine D. Culture Theory: Essays on Mind, Self and Emotion. New York: Cambridge University Press. – Режим доступу: <https://trove.nla.gov.au/work/21949719?q&versionId=26452495>